

**АКЦИОННО-РЕЗУЛТАТИВНИ ОПОЗИЦИИ
В БЪЛГАРСКИЯ И НЕМСКИЯ ЕЗИК – СЪПОСТАВИТЕЛНИ
АСПЕКТИ**

Десислава Димитрова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**ACTION-RESULTANT OPPOSITION IN BULGARIAN AND
GERMAN LANGUAGES – COMPARATIVE ASPECTS**

Desislava Dimitrova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The object of analysis in the present contrastive study is the action-resultant oppositions in Bulgarian and German languages. The purpose of the study is to identify the acts of inter-language symmetry and asymmetry in the expression of resultant meaning. The peculiarities of the German action-resultant paradigm, distinguishing it from the Bulgarian one, are mainly due to three factors. First of all, it is the issue of double semantics of the German perfect, which has the potential to express both the meaning – resultativeness (as it is in the Bulgarian language) and the precedence (in Bulgarian it is an aorist function). A number of linguists note that the German perfect is interchangeable with the preterit (the past tense), because it functions as a past tense. On the other hand, the researchers point out that the perfect can relate to both the present and the future.

The second factor, which distinguishes the German action-resultant correlations from the Bulgarian ones, is the lack of imperfect¹ (as a separate grammeme) in the German language.

The third one is that in Bulgarian language the infinitive has fallen away, but in German even resultative infinitive forms are available.

Key words: resultativeness, tense, past tense (preterit), perfect, action-resultant oppositions

¹ The German preterit (präteritum) has the potential to function as two tenses – aorist and imperfect.

Във фокуса на контрастивното изследване са акционнорезултативните опозиции в българския и немския език. Целта на проучването е да се набележат проявите на междуезикова симетрия и асиметрия при изразяването на значението резултативност.

Традиционно в българските граматички категорията време се представя като многочленна и мимоходом се посочва значението резултат от действие като присъщо на причастните конструкции. За първи път в българистиката през 1965 П. Пашов² диференцира акционни и резултативни времена. Няколко години по-късно Г. Герджиков достига до извода, че разликата между резултативните и акционните времена не е темпорална (вж. Герджиков 1973: 138). Постановките на двамата учени са в основата на темпоралните разработки на Ив. Куцаров, който обаче отделя резултативните форми от същинското време и ги посочва като грамема на отделна вербална категория, наречена *вид на действието*. Опозициите акционност: резултативност имат следния вид:

чета: чел съм

четях: бях чел

ще чета: ще съм чел

щях да чета: щях да съм чел

четох – Ø

Акционнорезултативни корелации според К. Куцаров (2012) образуват самите причастия, без да е необходимо да се свързват със спомагателен глагол. Те са от типа *четящ: чел*.

Факт е, че и на контекстово равнище резултатът от действие може да се изрази и само от причастие както в българския език, така и в немския език. Срв.: *Изучените правила трябва редовно да се повтарят (Die erlernten Regeln sind regelmäßig zu wiederholen)* – (почер. м. – Д. Д.) (пр. и прев. – Долапчиева, Кочева, Стефанова: 1985: 19).

Подобно на българската темпорална система в немската също е граматикализирано значението резултативност (Resultatzustand; състояние от резултата). И в двата езика са налични редове сложни вербални словоформи (финитни, а в немския език и нефинитни партиципиални конструкции), както и самостоятелно употребени причастия, които се противопоставят на основата на признака *резултативност/нерезултативност* и образуват акционнорезултативни опозиции.

Няма абсолютен изоморфизъм по отношение на корелациите в сравняваните езици поради спецификите на всяка една от глаголните

² Вж. Пашов 1965; Пашов, Ницолова 1976.

системи. Симетрията е налична обаче при формалното изразяване. Резултативността и в българския, и в немския език се маркира от миналото причастие (в нем. Partizip II).

В настоящото контрастивно проучване ще бъде разгледано както вербалното резултативно изразяване (посредством спрегаеми вербални форми, в състава на които влиза миналото причастие), така и изразяването на резултата от действието чрез нефинитни форми (причастия и резултативни инфинитиви).

За да очертаем междуезиковите сходства и отлики в резултативните парадигми, най-напред се налага да разгледаме някои съвременни постановки, отнасящи се до немската темпорална система.

Изследователката Х. Краузе в „Semantik des deutschen Perfekts. Probleme und Analysevorschlage“ (2007) посочва, че в описанието на немския език се приемат обичайно шест времена. Простите са три (презенс, претеритум и футур I), съставните – също три (перфект, плусквамперфект и футур II). Това твърдение е преобладаващо в граматиките, особено в нормативните. Обосновките относно диференциране на двете групи обаче са различни. Оформили са се две становища. Едни автори твърдят, че разликата между прости и съставни времена е аспектиална, а други – темпорална (вж. Краузе 2007: 1 – 3). Семантиката на перфекта също създава полемики. Подобно на френския перфект (*passe compose*) немският перфект (в съвременния му вид и значение) също е резултат на дълъг исторически развой. Накратко модификациите на перфекта, които Х. Краузе отбелязва, са следните. В старовисоконемския език (im Althochdeutschen (750 – 1050) налични първоначално са били единствено съчетанията на глагола *sein* (съм) с партицип II. Конструкцията е била резултативна (eine Resultativkonstruktion). В средновисоконемския език (im Mittelhochdeutschen (1050 – 1350) интранзитивният перфект се конструира със *sein* (съм), а транзитивният – с *haben* (имам). През този период перфектът не функционира като минало време. Отбелязва се футурното му значение, а някои автори посочват, че изразява перфективно значение, т.е. има аспектиална функция. Във високонемския (im Oberdeutschen) през 16. век претеритумът (като минало време) вече до голяма степен се заменя от аналитичния перфект. Процесът на замяна вероятно завършва около 1550 г. (вж. пак там: 4).

Във връзка с представения развой на немския перфект изследователката си поставя няколко въпроса в изследването. Два от тях са:

- Какво представлява перфектът – аспект или време?

- Как може да се обясни частичната синонимия на претеритума и перфекта?

Анализа си авторката продължава с два примера, в които различна е само глаголната форма: *Thomas **trainierte** gestern* (тук глаголната форма е синтетичният претеритум) и *Thomas **hat** gestern **trainiert*** (тук глаголната форма е аналитичният перфект). Докато на български език формалният запис и на двете глаголни форми (на синтетичното минало време и на аналитичния перфект) е обвързан със семантика, характерна само за съответната форма (срв.: *Томас тренира вчера* и *Томас е тренирал вчера*), на немски език приведените две изречения, както отбелязва и авторката, са взаимно заменяеми.

Разликата между перфект и претеритум според нея се състои в това, че перфектът (за разлика от претеритума) може да се комбинира с наречия, които индикират сегашно и бъдеще време:

*Hans **hat** gestern den Brief **geschrieben*** (*Ханс е написал вчера писмото*)³.

*Hans **hat** jetzt den Brief **geschrieben*** (*Ханс е написал сега писмото*).

*Hans **hat** morgen den Brief **geschrieben***⁴ (*Ханс ще е написал утре писмото*) (вж. Краузе 2007: 5).

Другата особеност на перфекта според изследователката е, че представя ситуациите като приключили. Примерите са следните:

*Hans **aß** schon* (*Ханс вече яде*) – с претеритум действието е незавършено (*Handlung nicht abgeschlossen*).

*Hans **hat** schon **gegessen*** (*Ханс вече е ял*) – с перфект действието е завършено (*Handlung abgeschlossen*). Очевидно тук Х. Краузе има предвид аспектиално значение. Приведените примери по-скоро посочват завършено процесуално действие (*Ханс вече яде*) и последица или резултат от действие, за които се съобщава в сегашния момент (*Ханс вече е ял*).

³ Преводите и адаптациите в разработката са мои – Д. Д.

⁴ В примера перфектът е във функцията на бъдеще резултативно време (футурум екзактум). И в немския, както и в българския език е налично бъдеще резултативно време (нем. Futur II). Не може да се говори обаче за абсолютен междуезиков изоморфизъм по отношение на употребата на тази резултативна форма. Futur II се употребява главно с две значения: 1) Експлицира бъдещо действие, приключило преди друго бъдещо действие (тези употреби все повече се заместват с перфект и вероятно с оглед на езиковия развой авторката илюстрира футурно-резултативното значение именно с перфект); 2) Futur II има потенциала да изразява предположение и вероятност, които се отнасят за минал момент.

Авторката достига до извода, че функциите на перфекта са две – взаимозаменяемост с претеритума (като само перфектът може да се съчетава с темпорални адverbиални показатели за сегашно и бъдеще време) и аспектиална функция.

По-нататък в разработката се разглеждат постановките на други изследователи. Отбелязват се четири основни хипотези за перфекта. Авторите приписват 1) аспектиални или 2) времеви характеристики на перфекта или го свързват с 3) неопределеността, а други 4) го разглеждат като сложно време.

Аспектиалните характеристики предизвикват най-голям интерес, тъй като нерядко лингвистите не успяват да разграничат резултативното от перфективното значение вероятно поради липсата на категорията *вид на глагола* в западноевропейските езици.

Х. Краузе излага съображенията на Бринкман (1962) и Глинц (1971) относно аспектиалната семантика на перфекта. Те твърдят, че ако се допусне аспектиалната функция на перфекта, не би могло да има реална еквивалентност между перфект и претеритум.

В. Клайн, от друга страна, интерпретира перфекта като съвкупност от две значения – времево (минало) и аспектиално (приключеност) или съответно резултативност (Resultatzustand).

Композиционният анализ на Гревендорф (1995) представя семантиката на перфекта като комбинация от сегашно значение, завършен аспект и минала референция.

- Спомагателният глагол се свързва с едновременността/настоящето.

- Миналото причастие с аспектиалното значение (завършен процес)/състояние.

- Миналата референция като резултат от приключилия процес, който е налице в настоящия момент (вж. Краузе 2007: 9).

Обстойно изследване на перфекта прави и Р. Бойерле в статията си „*Das deutsche Perfekt*“ (2015). Още в самото начало лингвистът изтъква обстоятелството, че значението на немския перфект е трудна задача за учебниците и немските граматики. В статията са представени различни гледни точки, отнасящи се до перфектната семантика.

Р. Бойерле посочва, че Хелбиг/Буша (2005) обективно категоризират перфекта с три значения – миналото, сегашното резултативно и бъдещето резултативно (*das präteritale, das gegenwärtig-resultative und das zukünftig-resultative*). М. Хених (2000), от друга страна, поддържа концепцията, че приемането на две значения на перфекта е едно задоволително решение. Има предвид възможността за взаимозаменяемост на

перфектните форми с претеритума, както и функционирането им като резултативни времена („resultatives“ Tempus) (вж. Бойерле 2015: 44).

Детайлно проследен в статията е композиционният анализ (време + аспект), представен от В. Клайн (2000) и Р. Музан (2002). Р. Бойерле подчертава, че под аспект не се имат предвид традиционните значения перфективност и имперфективност, а като „Nachzustand“ (след-състояние), който обаче се тълкува чисто времево (като времеви интервал) (вж. Бойерле 2015: 46).

В изводите си ученият посочва, че единното перфектно значение е химера и търсенето му затъмнява гледната точка. Значението трябва да се разглежда във връзка с контекста. Същинският перфект се намира единствено в сегашен контекст, докато претериталният перфект – в минали контексти (вж. Бойерле 2015: 55).

От изложеното дотук стана ясно, че немските резултативни форми не са абсолютни еквивалентни на българските. Немският перфект, подобно на френския перфект⁵, има потенциал да изразява както значението резултативност, така и предходност (в българския език това е аористна функция). И немският език, както и френският, притежава повествователно минало време, т.нар. претеритум. Разликата между романското *passé simple* и немския претеритум се състои в това, че немското минало време намира по-широка употреба поради липсата на имперфект⁶ (във френския език е наличен). Претеритумът може да се предаде на български език с аорист, с имперфект, а също и с приказни форми. Резултативният немски плусквамперфект, от друга страна, се образува от формите за **претеритум** на глаголите *sein* (*съм*) или *haben* (*имам*) в комбинация с Partizip II (миналото причастие). В българския и във френския език плусквамперфектът се образува от **имперфектните** форми на спомагателните глаголи (*съм*, *être* или *avoir*) и минало причастие. Ето защо акционен корелат на резултативния немски плусквамперфект би следвало да бъде претеритумът, тъй като той поема функциите и на имперфекта. Немското Futur I, от друга страна, образува корелативна двойка с резултативното бъдеще време, т.нар. Futur II.

Не може да се намери абсолютен аналог в немския език и на българската акционно-резултативна опозиция бъдеще относително: бъдеще относително резултативно (*щях да чета: щях да съм чел*). В немския език субективно-модалната грамема **Konjunktiv Plusquamperfekt**

⁵ Passé composé.

⁶ Като отделна грамема.

се употребява и със семантика на изявително бъдеще резултативно относително време⁷. Срв.: *Ich hätte alles bis Mitternacht geschrieben* (**Щях да съм написал** всичко до полунощ) – пр. и прев. са м. – Д. Д. Конюнктивният плусквамперфект функционира и като изявително бъдеще относително време⁸. Срв.: *Veinahe wäre ich zu spät gekommen* (**За малко щях да закъснея**). Тъй като в немския език няма системност при изразяването на значенията на бъдещите относителни времена (акционни и резултативни), т.е. не може да се фиксират единни формални маркери за конкретните значения, българските опозиции от типа *щях да напиша*: *щях да съм написал* ще бъдат представени без еквиваленти в настоящата разработка.

1. Финитните акционно-резултативни опозиции в българския и немския език са от вида⁹:

чета: **чел** съм *ich lese: ich habe gelesen*

четях: бях **чел** *ich las*¹⁰: *ich hatte gelesen*

ще чета: *ще съм чел* *ich werde lesen: ich werde gelesen haben*

щях да чета: *щях да съм чел*

четох: *ø ich las*¹¹

Сравнението на страдателните парадигми несъмнено заслужава детайлно проучване, но с оглед на ограничения обем на разработката ще набележим само най-общо междуезиковите отлики. Залогът и в двата езика може да бъде или деятелен (Aktiv), или страдателен (Passiv). В немския език обаче се диференцират два вида пасив – същински (Vorgangspassiv) (образува се с глагола *werden* в съответното време + миналото причастие) и пасив на състоянието (Zustandspassiv) (образува се с формите на *съм (sein)* в съответното време + миналото причастие). Лингвистични и отчасти формални съответствия на българските страдателни резултативни форми са вторият тип пасивни форми. Срв.: *Подаръкът е скрит* (*Das Geschenk ist versteckt*); *Подаръкът беше скрит* (*Das Geschenk war versteckt*) – пр. и прев. м. – Д. Д. На т.нар. същински немски пасив българските съответствия често са деятелни глаголни форми от типа *строи се (wird gebaut)*. Подобни

⁷ Бъдеще предварително в миналото (футурум екзактум претерити).

⁸ Бъдеще предварително (футурум претерити).

⁹ Българските вербални акционно-резултативни опозиции са по модела на И. Куцаров (вж. Куцаров, И. 2007: 249 – 253).

¹⁰ Не е абсолютен аналог на българския имперфект. Немският претеритум има потенциала да изпълнява както аористни, така и имперфектни функции.

¹¹ Когато изпълнява аористна функция.

рефлексивни глаголи в българския език изразяват пасивно значение, но изразяваната пасивност е описателна (вж. Куцаров, К. 2012: 36). Налични са, разбира се, и преводи на същинския немски пасив на български език със страдателно причастие + *съм*. Срв.: *Der Brief wurde von mir geschrieben* (*Писмото беше написано от мен*) – пр. и прев. м. – Д. Д.

2. Нефинитни акционно-резултативни опозиции в немския език

Като нефинитен резултативен маркер в немския език може да се посочи т.нар. инфинитив перфект актив (**Infinitiv Perfekt Aktiv**) от типа *gelesen haben*. Срв.: *Ich bestätige, die Bedingungen gelesen zu haben, und erkläre mich mit deren Inhalt einverstanden.* (*Потвърждавам, че съм прочел/прочетох условията и се съгласявам с тяхното съдържание*) – пр. и прев. м. – Д. Д. Преводът на немския резултативен инфинитив в конкретния контекст може да се осъществи на български език по два различни начина: 1) със сегашно резултативно време (перфект) (*съм прочел*); 2) с аорист (*прочетох*). За разлика от българския език, в който инфинитивът е отпаднал, в немския език са налични акционни и резултативни¹² инфинитиви. Немската опозиция *lesen: gelesen haben* е аналогична на френската инфинитивна корелация *lire: avoir lu*. Резултативните инфинитиви и в двата езика се образуват от инфинитива на спомагателния глагол в съчетание с миналото причастие. Опозицията инфинитив: резултативен инфинитив е следната:

- В немския език – *lesen: gelesen haben*¹³
- Във френския език – *lire: avoir lu*¹⁴

3. Партиципиални акционно-резултативни опозиции в българския и немския език

Резултативност или акционност експлицират и самостоятелно употребени причастия както в българския, така и в немския език.

Срв.: *Падащата ябълка е жълта* (*Der herunterfallende Apfel ist gelb*) – акционност; *Падналата ябълка е жълта* (*Der heruntergefallene Apfel ist gelb*) – резултативност (пр. и прев. м. – Д. Д.).

¹² Под резултативни инфинитиви имаме предвид немските перфектни инфинитиви.

¹³ Тъй като инфинитивът в българския език се замества от глагол в 1. л., ед.ч., сег.вр., преводните лингвистични съответствия на опозицията би следвало да са *чета: чел съм*.

¹⁴ На френски език миналото причастие стои след инфинитива на спомагателния глагол, а на немски език причастието предхожда инфинитива.

Срв.: *Плаещото дете е в стаята (Das weinende Kind ist in der Zimmer)* – акционност (пр. и прев. м. – Д. Д.).

Срв.: *Лаещото куче стои пред вратата (Der bellende Hund steht vor der Tür)* – акционност (пр. и прев. м. – Д. Д.).

Срв.: *Откраднатата кола е тук (Das gestohlene Auto ist hier)* – резултативност (пр. и прев. м. – Д. Д.).

Срв.: *Новопостроената къща се продава (Das neu gebaute Haus wird verkauft)* – резултативност (пр. и прев. м. – Д. Д.).

В заключение ще посочим, че резултатът от действие би следвало да се разглежда в партиципиален контекст поради две причини:

Първо, като самостоеен клас думи¹⁵, за какъвто приемаме причастията във връзка със своеобразния им лексико-граматичен облик, миналите партиципиални форми (минало свършено деятелно и минало страдателно причастие; а в немския език Partizip II) изразяват резултат от действие и без да бъдат комбинирани със спомагателен глагол.

И второ, в немския език е наличен резултативен инфинитив от типа *gelesen haben* (подобно на френския т.нар. минал инфинитив *avoir lu*), което потвърждава, че резултативността има и нефинитно формално изразяване.

ЛИТЕРАТУРА

Бойерле 2015: Bäuerle, R. *Das deutsche Perfekt*. 10 Januar, 2015. <https://www.researchgate.net/publication/281209575_Das_deutsche_Perfekt> (12.09.2018).

Герджиков 1973: Герджиков, Г. *За спорните въпроси на българската темпорална система*. [Gerdzhikov, G. *Za spornite vaprosi na balgarskata temporalna sistema.*] // *Известия на Института за български език*, София: БАН, № 22, 1973, 125 – 150.

Долапчиева, Кочева, Стефанова 1985: Долапчиева, М., Кочева, П., Стефанова, М. *Кратка граматика на немския език*. Второ издание. [Dolapchieva, M., Kocheva, P., Stefanova, M. *Kratka gramatika na nemskiya ezik.*] София: Наука и изкуство, 1985.

Краузе 2007: Krause, H. *Semantik des deutschen Perfekts. Probleme und Analysevorschlage*. 7 Juni, 2007. <<http://home.uni-leipzig.de/doelling/semzirkpdf/krause1a.pdf>> (12.09.2018).

¹⁵ Вж. Куцаров, К. (2012).

- Куцаров, И. 2007:** *Теоретична граматика на българския език. Морфология.* [Kutsarov, I. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Куцаров, К. 2012:** *Българското причастие.* [Kutsarov, K. Balgarskoto prichastie.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012.
- Пашов 1965:** Пашов, П. Българските глаголни времена (за основните им значения и онагледяването им със схеми). // *Народна просвета*, № 3, 52 – 63.
- Пашов, Ницолова 1976:** Пашов, П., Ницолова, Р. *Помагало по българска морфология. Глагол.* [Pashov, P., Nitsolova, R. Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol.] София: Наука и изкуство, 1976.